

Husika röpte

Traktátus a kötözött sonka merész vágyairól és a szabadság talányos kérdéséről

Amikor Benes Józseffel, pontosabban a nevével először találkoztam, a körülmények folytán azon nyomban nagyon-nagyon megharagudtam rá, ami nyilván kiváló alap ahhoz, hogy szilárd barátság épüljön rá a későbbi idők folyamán. Fergeteges ifjonti dühöm oka az volt, hogy akkoriban, egészen fiatal koromban, kivételes tehetségű festőnek képzeltem magam. Gimnazista voltam, amikor időm engedte, gyártottam a képzőművészeti dolgaimat, nagyokat alkottam, majd – képzelt zsenialitásomtól felpörögve – közülük párat elküldtem, ha jól emlékszem, az óbecsei Középiskolások Művészeti Vetélkedőjére. Ennek kapcsán aztán nemsokára rá szomorú, lelombozó hír érkezett. Benes József, aki a bírálóbizottság élén állt, egyértelműen giccsesnek találta a festményeimet. Ez csakhamar vastagon belejátszott abba, tény, hogy a kisvártatva bekövetkező lelki bukórepülésem mélypontján, nem túlságosan beszámítható, legkevésbé józan és dicsőséges pillanatomban ezeket a félresikerült műveket összeszedjem, összeszedvén elégessem hátul az udvarban. Pontosabban: az újvidéki szülői ház kertjének paradicsomkarói között. És akkor béke poraikra, de nem.

Nem maradt ennyiben. Még utána ugyanis az történt, hogy bosszúvággyal vegyes kíváncsiságomban utánajártam a dolognak. Akkor néztem meg igazából, hogy ez a Benes-valaki miket is csinál jómaga – saját kezűleg! És akkor rá kellett jönnöm arra a döbbenetes dologra, hogy gyakorlatilag ugyanazt csinálja, amit én, csak én rosszul, ő meg jól, s fényévekre előrébb van. Ugyanaz a szomorú, elesett, elfuserált világ kandikált ki az ő műveinek összességéből, mint az enyémből, csak hogy az enyém valamiféle kamasz érzékenységgel átítatott, másodkezű poprock-reminiszcenciás szar volt, tehát jól tettem, hogy el-

égettem. Jól, bizony, mielőtt többen is meglátták volna. A történethez tartozik még, hogy évekkal utána, amikor elmeséltem az időközben amolyan bátyómmá-haverommá vált Jóskának ezt az egészet, csak zavartan bólogatott, valamit dörmögött a bajsza alatt, és nem tűnt úgy, hogy emlékszik rá. Én meg akképp döntöttem, nem firtatom, és soha többé nem tettem célzást az egészre. Az egész paradicsomi füst-be ment tervre. Ebben nem tévedtem: jól megvoltunk nélküle.

*

Benes képzőművészeti világát nem tudom elvonatkoztatni attól, hogy végül is Benes József a barátom lett, és ennek köszönhetően némelyest belepillanthattam abba az ő óriási lelkébe. Annak nem is a legmélyén, tehát nem is valami gyötrelmes mélyfúrással, sportosan fogalmazva: nem is túl sok passzal tehát, hanem úgymond szinte az első labdára egy olyan sajátos dichotómiát sikerült felfedeznem, amittől állandóan arra gondolok ma is, amikor eszembe jut, milyen furcsa, Benes Jóskánk tulajdonképpen egy fordított bohóc volt. Persze, nem szó szerint értendő, ugye. Arra gondolok, hogy van ez a képzet – vagy akár mellbe vágó expresszionista látomás – a bohócról, aki a rivaldafényben vidám, ám a színpalak mögött nemcsak odafestett, hanem valódi krokodilkönnyek gördülnek a szeméből. Mert a szíve valójában végtelenül szomorú. Persze, ezt nem is folytatnám tovább ebben az irányban a kvázi laza bohócokkal és a gúzsba kötő fájdalomokkal, hiszen könnyen átcsúsznék a már jó ideje Svédországban élő Csikós Tiborunk művészetébe. Vagy a rég megboldogult Herceg Jánosunk irodalmába. Rátérnék az ő ég és föld között megrekedt, életében pokol szenvedésére került artistájára, Gerard-ra, aki a saját meglátása szerint csak egy szegény paprikajancsi egy szármalmas vidéki cirkuszban. Ez az út itt, ettől a kilométerkőtől tovább félrevezetne. Bár nem is egészen...

Benessel kapcsolatban arra gondolok: műveinek zömét szemlélve joggal az a benyomásunk támad elsöre, hogy itt, az ő esetében, bármiféle kompromisszum nélkül, nyílegyenesen arról van szó: egy kiégett, kilátástalan, tragikus sorsában elszerencsétlenül művész férfiú egy a saját képére formáltan kilátástalan, szomorú és tragikus világot láttat. Ugyanakkor – úgy tetszik, tényleg a dialektika hal meg utoljára – ő maga olyan ember volt, aki imádott vicceket mesélni. Csupa anekdotából, csupa erőből, elánból és derüből állt ez az ember. Olyan, aki nyugodtan letagadhatja korát, amit Jóskánk, isten nyugosztalja,

meg is tett. És az sohasem tudott teljesen kielégítő mód magyarázatra lenni bennem, hogy ez az anekdotikus világ hogyan fordul a képzőművészetében pillanatok alatt önmaga ellentétébe, de úgy látszik, kénytelen vagyok elfogadni, létezik ilyen.

Ott van az ő dolgaiban egyben mindaz az iszonyatos súly, a tehetetlenség törvénye szerint kibírhatatlan nyomással ránk nehezedő, fojtogató motívumtömeg. Ott van például az ötszáz kilós, lebernyeges hájú Husikája Benesnek. Husika, aki a Bodor Ádám *Sinistra körzetében* fagyasztott birkáival a Beszkidek felől érkező kamionsofőrnek, Musztafa Mukkerman hájtömegnek a női megfelelője, óriási seggével a fejünkre ül. Pőrén és szégyentelenül, mégpedig mindjárt ott, a helyszínen, a galériák kellős közepén. Tetejébe még ránk borul elnémult jeges bégetéssel Musztafa teljes rakománya. Körülöttünk ugyanakkor ott hever szerteszóródva sokféle mozgó kötözött sonkaként, félresikerült antropomorf húsáruként minden nemű és alakú, fájdalmában rángatózó, szenvedő torzszülöttje ennek a talányos világnak. A benesi „bondage” a maga szokatlan technikájával groteszk alakzatokba kényszeríti ezeket a fél-lényeket vagy véglényeket. Nem is egyszer valamiféle alig rejtett szadisztikus célzattal. És ha még tovább pergetjük itt bevethető asszociációs gyöngyszemeinket, hát ezek a lények – ugyancsak megboldogult Békés Pál drámájára gondolva: – „félőlények” is. Félelmükben azért beszélne, de nem tehetik, mert be van varrva a szájuk.

Ugye, aligha van megrázóbb a már az anyai méhben bemadzagolt szájú magzat látványánál? Talán túl direkt is a célzás. Direkt és nyers. Mindenesetre ékes példája annak, hogy a politikák és az általuk emelt magas falak fölött – gyakorta alatta is – hogyan találkoznak mondanivalóban egészen más és más művészeti kifejezésmódokat előnyben részesítő alkotók. Egészen más és más milióból. Példának okáért Benes József és René Magritte. Utóbbinak egyik festményén egy kalitkába zárt tojás látható. Ennek a tojásnak és a bevarrt szájú fetusnak a leendő szabadságról szóló kilátásai, annak szimbolikája – Husika ráülése nélkül is – nemhogy nem esik egymástól messze, hanem szinte ugyanaz. Kegyetlen prenatalis determináció. És akkor megvizsgálhatnánk a beöltött, befércelt szemű ember benesi jelképét úgyszintén, egyenes magyarázatban azonban félő, végképp banálissá válna az igyekezet. Miképp tud az lenni remek példának okáért, amikor, mondjuk, egy szimbolista verset kísérlünk meg sosem múló, konok, különösen iskolai órákon preferált igyekezettel prózává alakítani. Kis

szünetként felcsendülhetne itt és most picit Ray Charles zenéje. „Hit-the-road-jack-and-don’t-you-come-back-no-more.”

Sziveri János, Benes József és én egyszer meghallgattuk szorosan egymás után – Jóska számolta – huszonhatszor Ray Charles slágerét. Tanulásra nem emlékszem. Viszont Mindenható Urunk, az Univerzum legnagyobb, ezer térdszalagos és vitézkeresztes, babérkoszorús és aranyecsetes Alkotója, aki immár békében tartja az ő „kis lelküket” – és hogy ne érezze magát senki az úton hányavetin elszórt káposztalevélnék: mindnyájunkét! –, Ő biztosan erre is tudja a választ. Azzal együtt, hogy miféle tanulsága lehet az általa teremtett egész világnak, benne az ő szeretett „mindönféle” lényének. Írónak-festőnek, miket csinálóknak és nem csinálóknak testvéri egységben – felsorolni is nehéz.

Érdekes dolog, hogy mind Benes József, mind Sziveri János realistának tartotta magát. Realista alkotónak. Mintha mára az izmusok bármelyike szűk skatulyát jelentene, ami valószínűleg így is van. Viszont ha ezt a „realizmust” ezen az úton-módon megtoldjuk egy-egy sajátos értelmező jelzővel, majd beépítjük az ars poeticánkba, paradox módon máris tágabbnak, röpködőbbnek, szabadabbnak tűnik a mozgástér, miközben a minden valóságtól teljes mértékben megszabadult légben való röpködést gátló súlyok megmaradnak. Mind Benes József, mind Sziveri János nem egy műve egyenest abszurd, azonban mit szóljunk ehhez Beckett után megrovót? Ha már egyszer ilyennek láthatta, pontosabban: látta ő, ez a világhírűvé vált, hosszú-fejű ír figura a fura valóságot. Így végül tényleg a sajátosan kitágított „realitás” talaja a legnagyobb átmérőjű tánctér. Ott még az angyalok is elférnek komótosan. Pedig eléggé ormótlanok azokkal a szárnyaikkal, mint tudjuk. És hogy a fenébe nő ki a lapockájukból az a dolog, erre még senki sem tudott elfogadható magyarázattal szolgálni. Ezzel a bökkenövel együtt rengeteg mű felettébb sikeres szereplői. Lásd például a *Berlin felett az ég* című filmet. Wenderst, aki nem egy szemszögből közelít az itt vizsgált alkotókhoz, azonban ennek kibontása már nem férne ide. Megbeszéljük máskor, csak ne felejtse szavát senki.

Ja, ha minden unszimpatia dacára valamiféleképp visszatérnénk pillanatra forma és tartalom egységének avittas kérdéséhez, azt lát-nánk, van ebben a benesi világban eléggé sok Magritte-hoz hasonló vonás az arányok és egyensúlyok keresésében meg a fészek peremén billegő tojás kilátásainak sokféle ecsetelésében. A fejre húzott zsákon

keresztül csokolódzó érzéséből. A *minden Egész eltörött* gondolatából, vagy legalábbis abból, hogy minden egész eltörni készül, miközben dagadozik kifelé bármely keretből. Maga Benes József az a kipörgő táncos, aki megszedít, mialatt maga is a lábát törni készül. Hogyan lehetne mégis csak megragadni jobban ezt a mozgást a leírható nyelv gyakran merevnek bizonyuló fogalomtárával? Lehet, ennyi elég, már tényleg túl sok is. Mindössze az van még, hogy nem szabad említés nélkül hagyni a szitakötő táncát. Azt, amikor valamilyen csoda folytán könnyed mozgásba lendül ez az egész eltorzult világ, valcerezik a *freakshow*, mert kiváltságos pillanatainkban csakugyan láthatjuk mozgásba lendülni ezt az egész alkotmányt. És az összes szürke pacsmag, szomorú ködös táj, holdbéli lény fölötti delejes fényben megpillanthatjuk, ahogy némely hirtelen ellégiesült földi angyal átkeringőzik a tű fokán. Nem egykönnyen beszerezhető élmény, idő és türelem kell hozzá. De megéri.

*

Imádom Tolnai Ottót, és elsőre ő jut eszembe Sziveri után. Legalábbis itt, Benes Jóska holdudvarában. Bírom azt is benne, Tolnaiban, hogy mindent és mindenkit ő fedezett fel. Benes Józseffel kapcsolatban is az olvasható nála, hogy tulajdonképpen ő ismerte fel barátjának igazi festői nagyságát. Jóska a feleségével, Gerle Margit keramikussal Kecskeméten élt, mivel Zentáról a hatalmi zaklatás elűzte még a múlt század hetvenes éveinek vége felé. Ki akarta ott néki bevarni a száját, esetleg leharapni az ecsetje végét, léteznek konkrét nevek is a történetben, de ez az írás nem arról szól. Nyilván a besúgók súgtak, a pártemberek és a rendőrség izomkodott, mindenki tette a dolgát. Mindegy, Kecskeméten a forgalmas régi úttól nem messze laktak Benesék, ahol a házigazda épített egy hangfalat, amelyet idővel lebontott. Az a sok benzingőz, kátrány és a többi – ecseteli Ottó – okozta azt, hogy a lemezek pont úgy néztek ki, mint a mi jeles művészünk első linómetszetei. Nálam igazából Tolnaival kezdődött ez a reflektálás Benes munkásságára, majd folytatódott Sziverivel. Sziveri János nagyon szerette Benest. Ennek köszönhető nyilván, hogy az egyik legfontosabb kötetének, a *Bábelnek* a fedőlapján Jóska egyik kedvenc, több változatban létező alakja szerepel, az a befogott szemű lény. Egy nagyon jellegzetes és jelentős, aktszerű benesi munka ott volt az *Új Symposium* szerkesztősége falán, ahol csodájára jár-

hattunk. Miután bennünket is – nyugodtan ki lehet mondani: – erőszakkal szétoszlattak, merthogy az erőszaknak szintúgy több formája létezik, azt a képet nekünk sikerült elcsennünk a kincstári vagyron lazán őrzött együtteséből. Tettük ezt ékes bizonyítékaul annak, milyen nagyra tartja Benest a társaság. Maga az akció zökkenő nélkül zajlott le. Én voltam a megbízott leltáros, így könnyű volt feltűnés nélkül megfűjni a művet abból az épületből, amelynek portása se volt. Aztán odaadtam Jancsinak. Most ott lóg, ha jól tudom, Pesten, a Szövetség utcában. Utasi Erzsébeték lakását díszíti a második férj, Hús Zoltán műveinek illusztris társaságában.